



Architektura Albrechta z Valdštejna

*Italská stavební kultura
v Čechách
v letech 1600–1635*



PETR ULIČNÝ A KOL.



VALDŠTEJNŮV JIČÍN A FRÝDLANTSKÉ VÉVODSTVÍ

iv10c

Keramika zahrady valdického letohrádku

KRISTÝNA MATĚJKOVÁ – LJUBA SVOBODOVÁ

Dalším dokladem bohatství materiální kultury, kterou se Albrecht z Valdštejna obklopoval, je unikátní soubor keramických květináčů, nalezený v areálu valdického letohrádku u Jičína.¹¹⁶⁶ Jedná se o zatím nejstarší známý soubor v Čechách, neboť pěstební nádoby u nás v průběhu 16. až první poloviny 17. století zažívaly teprve období prvního rozmachu. Proto je politováníhodné, že v roce 2004, kdy se jej podařilo objevit v klenebních zásypech východního křídla dvora, byl vyházen jako bezcenný odpad a nenávratně poškozen. Do sbírek RMaG v Jičíně se tak dostal ve značně fragmentárním stavu. Aby bylo možné zjistit fyzickou podobu původních květináčů, bylo nutné nejprve celý soubor kompletně restaurovat.¹¹⁶⁷

Původní počet nádob byl podle množství dochovaných podstavců odhadnut asi na čtrnáct kusů. Z deseti restaurovatelných se jich však pro nedostatečné množství střepového materiálu, zejména okrajů, podařilo kompletně obnovit pouze osm. Všechny byly vyrobeny vytočením na rychle rotujícím hrnčířském kruhu, přičemž podstavec byl zhotoven zvlášť a sloučen s tělem za pomoci prstů hrnčíře. Ucha a plastické nálepy byly vytvořeny vtlačením do předem připravených forem a za vlhkého stavu sloučeny se základním tělem nádob, aby k sobě jednotlivé díly dobře přilnuly a při pálení nepopraskaly. Zkompletované květináče byly po vysušení polévány z vnější strany různobarevnými glazurami. Z podstav byla glazura setřena, aby se v peci nepřilepily.¹¹⁶⁸ V některých střepích byly zjištěny trhliny dokládající technologické pochybení v průběhu výpalu. Na to poukazuje také deformovaný, sesedlý tvar některých kusů.

Podle velikosti lze květináče rozdělit do dvou skupin, přičemž celková morfologie má v podstatě jednotný ráz (obr. iv10c: 1). Nádoby, jejichž výška se pohybovala v rozmezí 370 až 560 mm, byly původně opatřeny dvěma uchy přesahujícími nad okraj. Všechna zjištěná ucha měla nestejněměrné rozměry a na tělo nádoby byla nalepena nepřesně. Zdobena byla prožlabením, plastickými prvky v podobě hlaviček putti a zpravidla na obou stranách zakončena volutami.

Výzdobu lze rozdělit do tří základních skupin. Nejvýraznější skupinu představují prvky plastické. Nejčastěji se jedná o masivnější nálepy ve formě hlaviček putti, lvích masek a maskaronů. Tyto prvky jsou umístěny na výdutí a uchách, na podstavě pak hlavy andílků zdobí odtokové otvory. Do této skupiny náleží také volutové zakončení uch či drobné květy, obvykle označované jako maliny, které

iv10c: 1
Květník 05
(v = 49 cm; Ø okraje 26 cm).
Stav nádoby po restaurování.

VALDICKÝ LETOHRÁDEK



byly vytvořeny kolkováním nebo vytlačáním hmoty do menší formičky. I zde je možné pozorovat nepřesnosti v nasazování nálepu na tělo nádoby.

Menší zastoupení má skupina rytých motivů. Koncentrují se na podhrdlí nádob a podle charakteru provedení se zdá, že byly tvořeny volně z ruky. Vedle geometrických prvků (šrafování, motiv opakujících se „V“ a diagonální linie) se na jednom exempláři objevil také pás jednoduchých, poměrně neumělých květů.

Poslední skupina představuje finální úpravu povrchu nádob za pomoci barevných glazur. Nejpůsobivější je uplatnění tzv. polychromní výzdoby. Tvoří ji nejčastěji štětcem nanášené různobarevné polevy či pigmenty, přičemž jednotlivá vyplňovaná pole by se navzájem neměla překrývat. Tento výtvarný prvek, který zdobí tři z rekonstruovaných nádob, je umocněn právě aplikací plastických nálepu. Zbývající kusy byly polévány pouze jednou glazurou, nejčastěji sytější hnědou, v jednom případě také zelenou. Zatímco u květináčů s polychromní výzdobou byl střep vypálen výhradně do světlých bělavých odstínů, na nichž lépe vynikne celková barevnost, kusy s celoplošnou polevou mají střep jak světlý, tak cihlově červený. Na povrchu nádob převládá steklá glazura, dokládající, že byly vypáleny na nízkou nebo naopak příliš vysokou teplotu výpalu.

Květináče působí jako nedbale provedené, a to jak z hlediska formování, tak kvalitou výpalu a výzdoby. Budí tak dojem, že byly zhotoveny ve velkém spěchu anebo v dílně, která s jejich produkcí neměla mnoho zkušeností.¹¹⁶⁹ Vzhledem k tempu, v jakém byly všechny Valdštejnovy akce realizovány a jehož důsledkem mohla být zhoršená výsledná kvalita, připadá v úvahu spíše varianta první.

Každý kus je svým způsobem originál, což je také patrné ze způsobu výzdoby, která je téměř u každé nádoby specifická. Květináč 01 (obr. iv10c: 2) je poléván sytější hnědou, nestejně probarvenou glazurou a zdoben plastickými aplikacemi v podobě postav atlantů a hlaviček andělů, které se objevují také na podstavě v místech odtokových otvorů. Květináč 02 (obr. iv10c: 3) byl jako jediný

iv10c: 2

Květináč 01

(v = 56 cm; Ø okraje 28 cm).

Stav nádoby po restaurování.

iv10c: 3

Květináč 02

(v = 52 cm; Ø okraje 27 cm).

Stav nádoby po restaurování.

iv10c: 4

Květináč 03

(v = 52 cm; Ø okraje 29 cm).

Stav nádoby po restaurování.

iv10c: 5
Květinák 04
(v = 50 cm;
Ø okraje 32 cm).
Stav nádoby
po restaurování.

iv10c: 6
Květinák 06
(v = 45 cm;
Ø okraje 23 cm).
Stav nádoby
po restaurování.



z rekonstruovaných kusů zeleně glazovaný a jeho ústředním výzdobným prvkem je plastická aplikace ukřižovaného Krista, doplněná drobnými maskarony a hlavy andělů na uchu. Plastická výzdoba květináče 03 (obr. iv10c: 4) je totožná jako u exempláře 01, až na ryté motivy na podhrdlí v podobě neumělých květů. Další hnědě glazovaný květináč 04 (obr. iv10c: 5) zdobí lví masky spolu s hlavičkami andělů (na těle, podstavě i uchu) a rytý motiv opakujících se „V“ na podhrdlí. Květináč 05 (obr. iv10c: 6) je prvním ze skupiny nádob s polychromní malbou kombinující zelenou, žlutou, světle hnědou a modrou barvu, takže oproti jednobarevným exemplářům mnohem lépe vynikne jeho celková profilace i plastické reliéfy. Květináč 06 (obr. iv10c: 7) jako jediný nese na svém těle sytě hnědou lesklou glazuru a je vyzdoben okřídlenými anděly v kruhových medailonech lemovaných drobnými kvítky („malinami“). Dalším polychromním exemplářem je květináč 07 (obr. iv10c: 8), který zdobí plastické reliéfy lvích masek, umocněné žlutou, modrou a hnědou glazurou. Odtokové otvory ozvláštňují fantaskní ušaté hlavičky, které lze spíše než jako anděly označit za maskarony. Poslední květináč 08 (obr. iv10c: 9), který je zároveň nejmenším ze všech restaurovaných jedinců, odlišuje od ostatních absence výrazných plastických prvků na těle nádoby, omezujících se pouze na mírně vkleslé medailony. Díky aplikaci polychromní malby (žlutá, zelená, modrá a hnědá barva) jsou však neméně působivé. Celek dotváří jednoduché ryté diagonální linie na podhrdlí a hlavičky andělů u odtokových otvorů na podstavci.

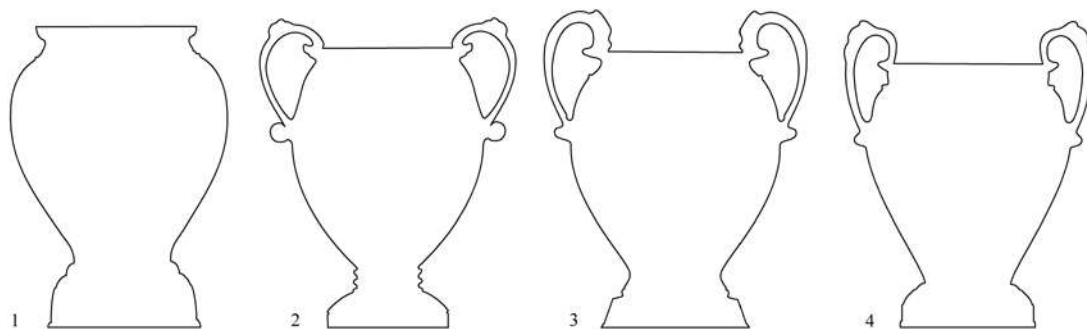
Jak dokládá dobová ikonografie, nádoby podobného tvaru se používaly k pěstování exotických druhů rostlin, zejména citrusových plodů. Tyto rostliny jsou citlivé na teplotní podmínky, proto jednou z charakteristických vlastností květináčů byla jejich mobilita. Ucha, jimiž bývají opatřeny, totiž v zimních měsících usnadňovala manipulaci při přenášení do zateplených prostor, zpravidla oranžerií.¹⁷⁰ Celková morfologie a bohatá výzdoba valdických exemplářů však

naznačuje, že mohly sloužit spíše coby ozdobné obaly,¹¹⁷¹ do nichž byl vlastní, méně výstavní květináč vkládán.

V rámci českých zemí jsou tyto nádoby zatím ojedinělé, tudíž vyvstávaly pochybnosti ohledně jejich správného časového zařazení. Morfologie zahradních nádob navíc zůstala do dnešních dnů víceméně nezměněná. Proto bylo nutné zaměřit se na chronologicky nejcitlivější kritérium, které představovala výzdoba, respektive její celkové provedení. Na našem území bylo možné porovnat valdické květináče pouze s polychromními džbány s plastickými medailony, kterých je dosud známo minimálně šest exemplářů.¹¹⁷² Analogická je jak výzdoba vícebarevnými glazurami, tak plastické aplikace i ryté motivy na podhrdlí. Provenience těchto džbánů je spatřována v okruhu renesanční polychromní keramiky,¹¹⁷³ označované jako „Hafnerkeramik“ a produkované od 16. století v širším prostoru Rakouska, Německa a Švýcarska.¹¹⁷⁴

Také aplikované motivy plastických reliéfů doznaly obliby zejména v období renesance. Platí to zvláště pro lví masky, které se vedle kamnových kachlí¹¹⁷⁵ nacházely poměrně často právě na zahradní keramice.¹¹⁷⁶ Nelze však pominout ani skutečnost, že lev byl erbovním znamením Albrechta z Valdštejna. Na základě uvedených poznatků je tedy možné datovat květináče do období výstavby celého areálu, tedy do doby kolem roku 1630, kdy již existoval horní parter před casinem s loggií. I když zahrada ještě nebyla zcela dokončena, několik let zde působil Valdštejnův zahradník. Ačkoliv parter byl osázen ve všech terasách, lze předpokládat, že takto výstavní květináče byly určeny pro jeho nejrepresentativnější část, kterou byl hlavní prostor před loggií, kde byla plánována i pětice fontán (kap. iv10b). Stopy vodního kamene a hlíny na vnitřní straně nádob pak naznačují, že po určitou dobu sloužily svému účelu. Přímé doklady toho, co přesně se v těchto nádobách pěstovalo, nemáme. Keramické květináče se však spíše než na běžné, užitkové rostliny používaly na pěstování rostlin okrasných, a zejména pak na naše poměry exotických.¹¹⁷⁷ Právě takové se v době renesance dovážely do střední Evropy z Holandska či Itálie.¹¹⁷⁸ Ostatně zahradu Valdštejnovy malostranské rezidence zdobily i rostliny původem ze Středomoří (kap. iii1).

I když se s odkazem na dostupné analogie podařilo nádoby terminologicky a chronologicky definovat, nadále zůstává nejistá otázka jejich provenience. Mnoho z luxusního mobiliáře bylo Valdštejnovi dováženo z různých koutů Evropy, nicméně zahradní keramika obdobného provedení není za hranicemi našeho území dosud známa.¹¹⁷⁹ Nelze vyloučit možnost, že květináče byly vyrobeny



- ve Vídni věrně opsal prof. Ant. Martinek in: RMaG v Jičíně, RU 51: „Durch den Garten geht ein kleiner Bach.“
- 1114 Klipcová – Uličný 2010, s. 57.
- 1115 S ohledem k již vícekrát zmíněnému římského vzoru ve vile Scipioneho Borgheseho není bez zajímavosti, že naopak v Římě tehdy platily labutě za velkou vzácnost a kardinál je musel nechat v roce 1617 transportovat až z dalekého Holandska. K jeho zármutku mu je však v roce 1621 zardousil pes. Ehrlich 1994, s. 232.
- 1116 Uličný 2011c, s. 23.
- 1117 V místech, kde byla zeď součástí stěn dvora a terasy mezi casinem a křídly dvora, byly niky obepnuty lizénovými rámy, které ukazují axonometrický pohled na plánu Josefa Thomy (obr. iv10b: 1).
- 1118 Od druhého do pátého parteru chybí na obou nejstarších plánech zahrady (obr. iv10b: 1 a 2), což si nelze vysvětlit tím, že by byla dodatečně stržena.
- 1119 Holzschuh-Hofer 2014a, s. 209–210; Karner 2014b.
- 1120 Tamtéž, obr. IV.101 na s. 222.
- 1121 U částečně dochované grotty prvního parteru na jihozápadní straně byl archeologickým průzkumem odhalen její vnitřní půdorys, který byl asymetrický. V jižní části byl její kout spojen šikmou zdí, zatímco v protější polovině se boční a čelní zeď pojila v kolmém úhlu. Je pravděpodobné, že do šikmého úseku byla zakomponovaná nika, po níž však nebyly nalezeny žádné stopy. Uličný 2011c, s. 23. Z původní čtveřice grott se však dodnes částečně dochovaly jen dvě, takže není vyloučeno, že také grotty stojící naproti sobě v jednom parteru měly odlišná řešení. Protože však právě v těchto místech dnes běží železniční trať, veškeré zdivo dvou zbořených grott bylo zřejmě využito.
- 1122 Odkryté zdivo druhé z nich, patřící čtvrtému parteru, o vnitřní velikosti 4,9 × 2,3 m, ukázalo způsob jejího provádění. Společně s obvodovou zdí byla nejprve vyzděna přední část grotty s pilířem vstupní „arkády“ a teprve poté byla na spáru dozděna zbyvajících část. Uličný 2011c, s. 23.
- 1123 Uličný 2011c, s. 23 a obr. 5 na s. 24.
- 1124 Boční stěny prvního parteru nebyly zcela identické, na severovýchodní straně, tedy u dochované centrální grotty, byly ve stěně niky, které na protější straně chybí. Uličný 2007b, s. 242.
- 1125 Uličný 2007b, s. 242.
- 1126 Platner 1929, s. 527–530; Richardson 1992, s. 391–393; Yegül 1992, s. 163–169.
- 1127 Barsali 1970, s. 22–24; Coffin 1990, s. 67–69; Bardati 2010, 426–430; Bardati 2013a, s. 87–89; Bardati 2013b, s. 210–215.
- 1128 Boissard 1597, s. 90: „In harum Thermarum parte dextra Bellaiiani sunt horti amoenissimi, in quibus videntur plurimae statuae artificiosissimae, suis oculis adplicatae et in deambulacris dispositae (ut Iovis, Apollinis, Orphei, Palladis, Bellonae, Vertumni, Antinoi et aliorum Deorum virorumque illustrium), quae in illo semicirculari testimonio aedificio tam venuste suis basibus erectae sunt. In superioribus deambulacris marmoreis simulachra sunt duarum Naiadum, Hebes, Vulcani, Ganymedis, Iovis, Apollinis, Sabinae, uxoris Hadriani, Lucillae, Faustinae iunioris aliorumque plurimorum. Muri fere omnes, Punicis et Medicis arboribus, Cedris, Cyparissis, myrtis, et lauris in speciem peristromatum concinne tecti, non mediocrem praebent spectantibus delectationem, potissimum cum florent omnia vel fructibus et pomis variegati sunt parietes. Sunt praeterea ipsi horti omni herbarum genere summo artificio et industria culti.“ (Překlad AB a JH)
- 1129 Bardati 2013a, s. 87–89; Bardati 2013b, s. 212–214.
- 1130 Scamozziho rekonstrukce z roku 1580 byla přiložena k jeho dílu vydanému v roce 1582: Scamozzi V. 1582, 1991.
- 1131 Nemělo by se ale zapomenout, že právě v srpnu roku 1625, tedy rok před založením valdické zahrady, žádal Spezza Valdštejna o svolení k dočasnému návratu do své domoviny, takže není vyloučeno, že mohl vidět i další zahrady v centrální Itálii.
- 1132 K zahradě a zámku v Güstrowě za Albrechta z Valdštejna Weingart 2003, s. 47–51; Erbentraut 2009, s. 23–47; Erbentraut 2012.
- 1133 Erbentraut 2012, s. 199–200.
- 1134 Erbentraut 2009, s. 24 a 33–40: „Vortzeichnus dieser geweckse Wie Euwer Fürstlich Gnaden von mir begehrett haben. [...]“
- 1135 Tamtéž, s. 24.
- 1136 Lisch 1870, s. 49: „[...] Aus Italia werden viele frembde Samen vnd fruchte geholet, die in den garten im lande sollen geseet vnd gepflanzet werden. [...]“ „Je nicméně zvláštní, že inventář zahrady, sepsaný v roce 1633 (dva a půl roku poté, co Valdštejn Meklenbursko ztratil), zmiňuje jen fíky a granátovníky pod oblouky „stromové cesty“. Erbentraut 2009, s. 45.
- 1137 Weingart 2003, s. 48.
- 1138 Tamtéž, s. 50.
- 1139 Tato kapitola vychází z podrobnějších průzkumů uveřejněných jako Uličný 2003; Uličný 2004b a Uličný 2006. Bláha 2001, s. 22.
- 1140 NA Praha, VL, sg. F 67/2b/II, Registra hlavní baušrejborská na příjem a vydání všelijakých materiálních věcí při stavení J. M. k. jitěnských: od 1. Januarii do posledního Decembris, to jest za celý rok. Léta 1630. Uličný 2004a, s. 55–59.
- 1141 Na jedno okno pak připadá šest kusů kamenů a na dvorní dveře se světlíkem a prahem dalších devět kusů. Na tři portály v průjezdech včetně schodu šest kusů. Stojek ve vjezdových portálech je osm.
- 1142 Cihelná dlažba zde byla pod silnou navázkou objevena ve východní části severního křídla v roce 2003.
- 1143 NA Praha, VL, sg. F 67/29, Albrecht z Valdštejna Gerhardovi z Taxisu, Memmingen, 27. června 1630: „[...] die loga last geschwindt mit brerich gewelben und mit lavor de stuco ziehren.“
- 1144 NA Praha, VL, sg. Rkp 2129, kn. 4, kart. 2, nefol., 15. ledna 1631. (Pramen a přepis BK)
- 1145 NA Praha, VL, sg. 2128 (ad F 67/1), kn. 1, kart. 1, fol. 253r, 13. listopadu 1630: „S Balcarem Neymanem hrnčífem z Ouhlejoiva [Úhlejoiva] oučet udělán na komoře. Na ten způsob, že mu od postavení 41 kamen větších i menších v zámku a lusthausu Jeho Milosti knížete, též v losumentu pana hejtmána zemského [Gerharda z Taxisu, čp. 10] vše zároveň placeno býti má po 15 kopách. Na zlaté po 17 1/2 zl. Učiní za ně sumy 717 zl. 30 kr.“ (Pramen a přepis BK)
- 1146 NA Praha, VL, sg. F 67/2b/II: „Bey dem lustgarten: die logia inwendig und außwendig zu bewerffen, außzuwaissen und mit stuatoriarbeith zuverfertigen. 5 grosse haubthüren in die logia. 4 haubthor zu machen und aufzusetzen. 5 gwelber zu gwelben. Den schneck aufzuführen. Die haubstiegen mit balaustra zuverfertigen. [...] Daß gantz gebeüedt und all die grotten auch die mauren umb den garten mit ziegel einzudecken. 5 rorrcasten. Tischer: 4 haubthor, 5 haubthüren, 44 eingefasten thüren, 10 schlechte thüren, 44 fensterrahmen mit 4 lichten, 67 fensterrahmen in die giebel. Schlosserarbeith: alle obbeschriebene haubthor, thürn und fensterrahmen zu beschlagen und anzuhengen. Glaser: 36 fenster mit 4 lichten, 67 rahmen in die gubel. Alles von schlechten glaß.“ Tamtéž, fol. 22r „[...] Under lauben thor eingang, 3 gwelber und 2 stuben zu bewerffen und auszuweisen, sowoll aller keller zu bewerffen und aufzupflastern.“ (Pramen a přepis BK)
- 1147 NA Praha, VL, sg. Rkp 2129, kn. 4, kart. 2, nefol., 26. května 1631: „Hejtmán kumburský, aby konečně tohoto téhodne z lesů lužanských 300 kolí draženého a 60 tesů z lesů dřevěnských pod kostelíkem k zahradě Jeho Milosti knížete při voboře valdický lidem poddaným z pod správy jeho odvézti dal a jak se to vyřídí, má učiniti zprávu komoře.“ (Pramen a přepis BK)
- 1148 Lancinger – Muk – Muková 1993, s. 7–8.
- 1149 Tamtéž, s. 9.
- 1150 Tamtéž, s. 9–10.
- 1151 Tamtéž, s. 10.
- 1152 Tamtéž, s. 10. Můstek byl zbořen v roce 1856.
- 1153 Způsob, jakým byl areál prezentován a „rekonstruován“, je s ohledem na výjimečnost této architektury tristní a odstrašující. K tomu Uličný 2006, s. 67–68; Uličný 2007d, s. 8. Čestnou výjimkou je pouze vhodná renovace severovýchodní grotty a nyní probíhající rekonstrukce ohradní zdi hlavního zahradního parteru.
- 1154 Naposledy k vile Beltramini – Burns 2008, s. 64–69 (Howard Burns).
- 1155 Palladio 1570, s. 47; Beltramini – Burns 2008, s. 64–69 (Howard Burns).
- 1156 Uličný 2006, s. 65.
- 1157 Rykwert – Leach – Tavernor 1988, s. 295–296.